

УДК 373.3.016.786.8(043.3)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Володимир ЧЕРКАСОВ (Кіровоград)

У статті розкрито зміст принципів формування естетичної культури студентів вищих мистецьких навчальних закладів.

В статье раскрывается содержание принципов формирования эстетической культуры студентов высших учебных заведений искусств.

Ключові слова: естетична культура, науковість, системність і послідовність, міцності, доступність, неперервність, свідомість й активність, цілеспрямованість, диференційованість, індивідуалізація, інтегративність, превентивність, гуманізм, толерантність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства освітньо-виховний процес у вищій школі характеризується радикальними змінами, що стали результатом приєднання нашої держави до Болонської конвенції та світового європейського товариства. Модернізація сучасної вищої освіти висуває нові вимоги до художньо-естетичного виховання студентів вищих мистецьких навчальних закладів. У зв'язку з цим пошук нових підходів у формуванні естетичної культури духовної еліти українського суспільства, спроможної розв'язувати проблеми сьогодення, є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми формування естетичної культури розкрито в працях Ю.Афанасьєва, І.Беха, І.Зязюна, М.Киященко, Д.Кучерюка, Л.Левчук, Л.Масол, Н.Миропольської, О.Олексюк, О.Отіч, Г.Падалки, В.Панченко, В.Рагозіної, О.Рудницької, О.Ростовського, О.Шевнюк, О.Щолокової. Проте, наявний досвід вимагає додаткового аналізу результатів досліджень у контексті визначення змісту основних принципів формування естетичної культури молоді.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні принципів формування естетичної культури студентів вищих мистецьких навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Естетична культура – це здатність особистості до повноцінного сприймання, інтерпретації та оцінювання творів мистецтва. За своїм призначенням естетична культура передбачає розвиток

естетичних смаків, почуттів і потреб, формування знань та ідеалів, вироблення художньо-естетичних умінь і навичок, спрямованих на розвиток творчих здібностей особистості.

Формування естетичної культури відбувається через ознайомлення молоді з кращими зразками літературного та образотворчого мистецтва, пізнання закономірностей розвитку музичної та хореографічної культури, ознайомлення з театральним мистецтвом й кіномистецтвом, пам'ятками скульптури та архітектури.

Доречно наголосити, що, спілкуючись з різними видами мистецтва, молодь одержує інформацію не лише про історію виникнення та розвитку, властивості та якості, особливості побудови, інтонаційно-образну мову художніх творів і явищ, а також про самі об'єкти як цілісні утворення, що характеризують чуттєве пізнання особистості, а саме – естетичне сприймання. Зважаючи на складність зазначеного психічного процесу у свідомості особистості, виникають образи, які викликають певні уявлення, котрі перебувають у взаємозв'язку з іншими процесами, а саме: мисленням, почуттям, мовою і волею.

Незаперечним є факт, що у процесі повноцінного естетичного сприймання художніх творів і явищ, з якими знайомляться студенти під час аудиторних занять та в роботі з художніми колективами, важливу роль відіграє їхній емоційний стан, ті психічні процеси, котрі відбуваються під час активного усвідомлення змісту художнього твору, історичного явища або музичного образу. Емоції, які виникають під час спілкування з творами образотворчого, музичного або хореографічного мистецтва спонукають до пізнання закономірностей виникнення й розвитку того чи іншого напрямку або жанру мистецтва, інтонаційно-образної мови головних дійових осіб, персонажів або композицій.

Цілком закономірно, що якість естетичного сприймання залежить від практичного досвіду, знань, умінь і навичок, а також від рівня сформованості естетичної культури особистості. Студенти, які навчаються на філологічних та мистецьких факультетах, мають ґрунтовні теоретичні знання і практичні навички в певних напрямках мистецького спрямування. Крім того, вони за допомогою художніх засобів виразності більш свідомо сприймають й усвідомлюють інтонаційно-образну структуру художнього твору.

Залежно від обставин естетичне сприймання за умовами існування може бути об'єктивним і суб'єктивним. До об'єктивних умов належить сила подразника та фізичні особливості сприймання, як-от: яскравість кольорів, характерні лінії, силуети, контрастність фону та фігури, об'єм, форма, глибина, пропорції; виразність мелодії, ритму, темпу, динаміки, тембру, гармонії, штриха, регістру тощо. Суб'єктивними умовами естетичного сприймання вважається уважність і спостережливість, які є генетично успадкованими або сформованими в процесі активної практичної діяльності особистості.

Важливу роль у розвитку естетичного сприймання відіграє спостереження. Залежно від пізнавальної мети воно може зосереджуватися на художньому творі або хореографічній композиції загалом, окремих компонентах, музичних образах, танцювальних рухах. При спостереженні

необхідно чітко визначити мету, розробити план, створити необхідні умови для його проведення, виявити засоби та обґрунтувати фіксацію його результатів. Спостереження є необхідною умовою естетичного сприймання і впливає на виявлення сутності об'єкта й розуміння його естетичної цінності та значущості.

Базовими у формуванні естетичної культури студентів вищих мистецьких навчальних закладів є предмети навчального плану, які містять вивчення гуманітарних і соціально-економічних, фахових та психолого-педагогічних дисциплін, передбачають спеціальну й науково-практичну підготовку.

Формування естетичної культури молоді відбувається за певними принципами, які являють собою основні вимоги до організації навчального процесу. Основними принципами формування естетичної культури студентів є загальнодидактичні та спеціальні. До перших належать: науковість, системність і послідовність, міцності, доступність, неперервність, свідомість й активність, цілеспрямованість, диференційованість, індивідуалізація, інтегративність, превентивність, гуманізм, толерантність. Другу групу становлять принципи, які уважаються пріоритетними й відтворюють сутність пізнання кожного предмета художньо-естетичного циклу.

Принцип науковості у формуванні естетичної культури й засвоєнні естетичних цінностей передбачає зв'язок естетики із сучасними науками, які задають напрями формування зазначеного феномена. Наукове обґрунтування та висновки формувальних експериментів у різних галузях мистецької освіти уможливають проектувати варіативні моделі формування естетичної культури молоді засобом запровадження інтерактивних технологій, сучасних інноваційних методів, проблемного навчання, активної участі суб'єктів навчально-виховного процесу в засвоєнні естетичних цінностей. Формування естетичної культури здійснюється на основі методологічного, теоретичного, особистісного, методичного й технологічного рівнях. За такої ситуації підходи до формування естетичної культури та культурних цінностей повинні відповідати сучасному стану науки.

Незаперечним є факт, що поява нових концепцій, поглядів на історію, проблематику й теоретично-практичне значення естетичного знання зумовлює нові підходи до формування естетичної культури молоді. Сучасними дослідниками доведено вплив різних видів мистецтв на формування естетичних цінностей молоді, обґрунтовано нові підходи до визначення структури естетичної свідомості, формування естетичного смаку та ідеалу засобом комплексного впливу різних видів мистецтв на свідомість особистості. Науковцями досліджено філософський аспект формування естетичної культури на основі теоретичних знань та практичного досвіду особистості, вплив самоосвіти й самовиховання на процес формування естетичних цінностей.

Принцип системності й послідовності формування естетичної культури молоді ґрунтується на тому, що теоретичне засвоєння та практичне запровадження знань, умінь і навичок, які впливають на формування естетичної культури, відбувається в певній системі та логічній послідовності й відповідає основним принципам теорії пізнання й організації навчально-

виховного процесу у вищому мистецькому навчальному закладі. Цей процес передбачає подальший розвиток та вдосконалення, розширення і збагачення як за змістом, так і за характером та способами пізнавальної діяльності особистісних якостей молодих людей. Теоретичні знання і практичний досвід, який студенти набувають на лекційних і практичних заняттях, збагачується завдяки сталим підходам і новим інноваційним технологіям, котрі передбачають сприймання, усвідомлення і відтворення художніх творів, текстів та композицій відповідно до сучасних вимог розвитку культури й мистецтва.

Системність і послідовність у формуванні естетичної культури передбачає неперервність і доступність, цілеспрямованість і варіативність у засвоєнні естетичних цінностей. Спостерігаються різні підходи до визначення системності й послідовності змісту процесів, які впливають на формування естетичної культури молоді, а саме: виклад навчального матеріалу; засвоєння знань, умінь і навичок; оволодіння засобами художньої виразності; інтерпретація змісту творів мистецтва; створення хореографічної композиції, написання картини художником, відтворення художньо-образного змісту музичного твору виконавцем тощо.

Принцип міцності у формуванні досліджуваного феномена передбачає ґрунтовне засвоєння знань, умінь і навичок з певних напрямів мистецтва. Для цього повинні бути створені необхідні педагогічні умови, визначено зміст, форми й методи ознайомлення студентської молоді з творами світового і вітчизняного мистецтва. Для досягнення очікуваних результатів необхідно враховувати складність художнього твору, особливості епохи, творчого стилю автора. Крім того, суттєве значення має психологічна готовність студентів на сприймання твору музичного або образотворчого мистецтва. Такий підхід визначає свідоме сприймання і засвоєння, усвідомлення і відтворення основних закономірностей розвитку художньо-образного змісту художнього твору й твору образотворчого мистецтва, хореографічної композиції та зразків архітектури й скульптури.

Доречно наголосити, що ґрунтовне засвоєння естетичних цінностей, які впливають на рівень сформованості естетичної культури, залежить також від активності особистості й майстерності педагога, впливу культурноосвітнього середовища та створення творчої атмосфери для вдосконалення та самовиявлення особистості. Міцне засвоєння теоретичного та практичного матеріалу з певних курсів художньо-естетичного спрямування позитивно впливає на формування естетичних ідеалів та переконань, сприяє висловленню власних поглядів та уявлень на розв'язання актуальних проблем культури і мистецтва.

Принцип доступності спрямований на врахування особливостей інтелектуального, розумового, морально-соціального та естетичного розвитку особистості в процесі засвоєння естетичних цінностей та формування естетичної культури. За такого підходу художні твори для сприймання та відтворення повинні бути не спрощеними або складними за змістом, а відповідати інтересам студентської молоді й стимулювати в них потребу для подальшого пізнання і спілкування з різними стилями й жанрами,

закономірностями й особливостями творів різних видів мистецтва. Доступність передбачає також засвоєння естетичних цінностей, починаючи від легкого художнього матеріалу до більш складного, від того, що відомо слухачам і глядачам до нового та невідомого.

Варто зазначити, що існують певні педагогічні умови, які забезпечують доступність у сприйманні різних видів мистецтва, а саме: інтеграція та інноваційне спрямування змісту мистецьких дисциплін; поєднання теорії і практики з професійної підготовки майбутніх учителів; збагачення її навчально-методичними напрацюваннями; використання традиційних, розробка та впровадження новітніх художньо-педагогічних технологій. Реалізація зазначених педагогічних умов позитивно впливає на формування естетичної культури студентів вищих мистецьких навчальних закладів.

Принцип неперервності формування естетичної культури особистості являє собою розвиток творчого потенціалу молоді в процесі систематичної пізнавальної діяльності, він охоплює все подальше життя людини, передбачає вдосконалення знань, умінь і навичок засобом самоосвіти й самовдосконалення. Формування естетичної культури відбувається протягом усього життя, враховуючи різні типи навчально-виховних заходів, освіти в період активного дорослого життя та в процесі різних видів практичної діяльності. Певне місце у формуванні культурних цінностей займає самовиховання, як-от: участь у діяльності художніх колективів, відвідування концертів та вистав, прослуховування музики та читання художніх творів, ознайомлення з шедеврами образотворчого мистецтва тощо.

Принцип свідомості й активності є провідним у формуванні естетичної культури особистості. Він постає з мети й завдань художньо-естетичного виховання молоді, з особливостей процесу сприймання й відтворення творів різних видів мистецтва, які передбачають осмислений і творчий підхід до засвоєння естетичних цінностей і формування естетичної культури. Свідомому засвоєнню естетичних цінностей сприяють певні умови, а саме: усвідомлення мети й завдань сприймання творів різних видів мистецтв; інтелектуальний і творчий розвиток суб'єкта художньо-естетичної діяльності; розвиток у процесі навчання механізмів психічного відображення і проектування (відчуття, сприймання, мислення, пам'яті, уваги, емоцій і почуттів, волі, характеру, здібностей); мотиви художньо-естетичної діяльності; раціональні прийоми сприймання, відтворення й інтерпретації творів мистецтва; використання новітніх форм і методів роботи над змістом творчого проекту; самостійна робота над розвитком індивідуальних творчих здібностей; удосконалення власної виконавської майстерності засобом самоосвіти й самовиховання.

Свідоме засвоєння знань, набуття умінь і навичок естетичної культури забезпечується активністю суб'єкта естетичної діяльності. Доречно наголосити, що активізації художньо-естетичної діяльності сприяють наступні чинники: інтерес до певних видів і жанрів мистецького спрямування; участь у створенні творчих проектів та презентації творів мистецтва; свідоме й емоційне сприймання змісту художнього твору; рівень розвитку творчих здібностей і можливостей учасників творчих проектів; творче ставлення до інтерпретації образного змісту художнього твору; удосконалення методів

художньо-творчої діяльності; використання сучасних художньо-педагогічних технологій; виконавська й педагогічна майстерність викладацького складу вищих навчальних закладів.

Принцип цілеспрямованості означає, що формування естетичної культури й засвоєння ціннісно-сміслових якостей особистості відбувається як цілеспрямований педагогічний процес, орієнтований на досягнення поставленої мети й розвитку творчих здібностей у певних напрямках мистецької освіти. Цілеспрямованість поєднана з розв'язанням завдань або проблем, характеризує енергетику людини й дає імпульс для розвитку ініціативи та креативності. Цілеспрямоване опанування знань, умінь і навичок спонукає особистість до активних дій, стимулює пізнавальну діяльність, сприяє найбільш адекватному виявленню естетичних почуттів. Крім того, цілеспрямоване оволодіння естетичними цінностями позитивно впливає на розвиток мислення і пам'яті, уяви і волі, викликає натхнення на активні дії, робить працю захоплюючою і радісною.

Принцип диференціації у формуванні естетичної культури означає врахування індивідуальних особливостей та пізнавальних інтересів студентської молоді в процесі засвоєння цінностей естетичної культури. Підготовка майбутніх учителів мистецького спрямування у вищих навчальних закладах передбачає загальну і спеціальну диференціацію, а також залежно від опанування того чи іншого жанру мистецтва внутрішню диференціацію. Загальна диференціація становить за мету формування естетичної культури молоді під час лекційних та практичних занять, опанування різних за змістом та складністю творів мистецтва. Спеціальна диференціація означає, що залежно від пізнавальних інтересів, фахової підготовки, спрямованості особистості на розвиток творчих здібностей у певних жанрах мистецького спрямування студенти беруть участь у роботі тих художніх колективів, де найповніше розвиваються їхні здібності, у яких вони можуть реалізувати власні можливості. Внутрішня диференціація передбачає розподіл студентів на групи відповідно до стилю художньої діяльності, наприклад – народний, академічний та сучасний спів. Уміння і навички, які набувають студенти під час практичних занять, впливають на формування їхньої естетичної культури.

Принцип індивідуалізації у формуванні естетичної культури особистості обумовлений тим, що засвоєння естетичних цінностей відбувається відповідно до розвитку індивідуальних здібностей кожного студента, у процесі активної творчої діяльності. Індивідуальна форма навчання надає можливість студентам не тільки отримати спеціалізацію з певних напрямів мистецької освіти, а також позитивно впливає на формування їхньої естетичної культури, створює найсприятливіші умови для розвитку пізнавальних інтересів та засвоєння цінностей у царині мистецької освіти. Індивідуалізація у формуванні естетичної культури особистості вимагає від педагога виконавської майстерності, планування процесу навчання згідно з вимогами сьогодення. Крім того, індивідуальний підхід сприяє підвищенню рівня освіченості та якості формування естетичної культури молоді, відкриває перспективи для подальшого самовиявлення та самовдосконалення.

Тож цілком закономірно, що індивідуальний підхід дає змогу проектувати перспективи розвитку кожного студента, відшукувати необхідний для самовиявлення репертуар і прогнозувати можливості реалізації творчих здібностей у певному жанрі художньої творчості. Одночасно це вимагає від педагога володіння методикою формування естетичної культури, пошуку нових інтерактивних технологій навчання, створення необхідних умов для виявлення і розвитку індивідуальності.

Принцип інтегративності передбачає доцільне об'єднання й усвідомлення знань з різних галузей мистецької освіти та їхній вплив на формування естетичної культури й становлення гармонійно розвиненої особистості. Принцип інтегративності реалізується під час вивчення студентами фахових дисциплін та методик викладання предметів мистецького спрямування, засвоєння соціально-економічних та психолого-педагогічних дисциплін. Інтерпретація змісту хореографічної композиції та художнього твору, які слугують основою формування естетичної культури молоді, вважається повною і логічною, коли студенти використовують знання і досвід з різних галузей художньо-естетичного спрямування, доводять й аргументують висновки та перспективи подальших пошуків.

На особливу увагу заслуговує те, що інтеграція засобів художньої виразності у створенні й презентації творчих проектів уможлиблює досягти високої якості сприймання й позитивного емоційного впливу на учасників спільної художньої дії. Естетичне переживання від сприймання творів образотворчого, хореографічного, театрального й музичного мистецтва в інтегрованому контексті закріплюється у свідомості й стимулює особистість до вдосконалення і створення гармонії в різних сферах життєдіяльності.

Принцип превентивності. Превентивність (від лат. *praevento* – попередження, захист, охорона, запобігання) – термін, який з'явився в науковому обігу наприкінці XX століття. Його покладено в основу принципу, котрий має суттєве значення у формуванні естетичної культури студентської молоді. Насамперед це пов'язано з підготовкою майбутніх учителів до профілактики негативних виявів та з формуванням імунітету до негативних явищ соціального оточення. За такої ситуації оволодіння методикою естетичного виховання і формування естетичної культури, опанування загальнолюдських і культурних цінностей сприятиме виробленню стійкості до факторів ризику, сталої та відповідальної соціальної поведінки.

Принцип гуманізації передбачає ціннісно-смісловий розвиток особистості в процесі суб'єкт-суб'єктивної взаємодії. Увага концентрується на особистості як на вищій цінності суспільства, ураховуючи її інтереси й потреби, особливості й можливості, стимулюючи свідоме ставлення до своєї поведінки та майбутньої професійної діяльності. Це відбувається за допомогою як сталих, так й інноваційних педагогічних технологій, а також сучасних засобів навчання. У процесі усвідомлення закономірностей становлення і розвитку різних галузей мистецтва особистість має можливість опанувати естетичні цінності, які сприяють формуванню основ естетичної культури.

Принцип толерантності означає формування почуття поваги до світових та вітчизняних культурних цінностей, взаєморозуміння учасників художньо-творчого процесу, співчуття і співпереживання під час створення й інтерпретації художнього образу, характеристики інтонаційно-образної мови музичного твору та сприймання твору образотворчого мистецтва. Толерантність є найвищим виявом естетичної культури, забезпечує подальший духовний розвиток особистості, уважається джерелом вихованості й гуманності, стимулом для формування гармонії партнерських стосунків, рушійною силою позитивного розв'язання спільних творчих завдань.

Висновки. Узагальнюючи сказане вище, можна стверджувати, що обґрунтування принципів формування естетичної культури студентів вищих мистецьких навчальних закладів сприятиме розв'язанню низки проблем, пов'язаних з духовним розвитком особистості, професійним становленням майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Перспективи подальших наукових пошуків умотивовані вивченням спеціальних принципів формування естетичної культури особистості, спроможної розв'язувати актуальні проблеми художньо-естетичного виховання молоді.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бех І.Д. Виховання особистості. У 3 т. – Кн. 1. – Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Естетика: підручник /Л.Т.Левчук, В.І.Панченко, О.І.Онiщенко, Д.Ю.Кучерюк; За ред. Л.Т.Левчук. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2005. – 431 с.: іл.
3. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А.Зязюн. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
4. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л.М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
5. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді / О.М. Олексюк. – К.: КДІКК, – 1996. – 253 с.
6. Отич, О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія / за наук. ред. І.А.Зязюна. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 752 с.
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
8. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник / О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга. – Богдан, 2005. – 360 с.
9. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури: Підручник. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – 194 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Черкасов Володимир Федорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувачий кафедрою музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні, професійно-педагогічна підготовка вчителів мистецьких дисциплін, формування естетичної культури особистості.